

بررسی تاثیر معماری سنتی بر معماری معاصر با نگاه بر معماری شهر کاشان

دکتر عرفان محمدی: دکتری معماری، گروه معماری دانشگاه ایوان کی
 مهدیه مختاری: دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه ایوان کی

چکیده

یکی از شاخص ترین مظاهر تمدن هر قوم و ملتی هنر معماری آن میباشد. بناهایی که در طول تاریخ بشریت به دست انسان ساخته میشود، معماری ایران که به صورتهای گوناگون در بناهای مختلف متجلی گشته، جایگاه خاصی را در معماری جهان داراست. در شهر کاشان، بناهای فراوانی در سطوح مختلف جامعه، کنار یکدیگر قرار گرفته است و این بافت شهری تاریخی در میان شهرهای دیگر ایران، نادر است. خانه های تاریخی کاشان، تجلی تلاش انسان گذشته در زیستن هر چه مناسب تر تلقی می گردد. امروزه سبک و هنر به کار رفته در خانه های تاریخی کاشان توجه هنرمندان و صاحب نظران مطالعات فرهنگی و معماری را به خود جلب نموده و یکی از مهمترین کانون های جهانگردی ایران به شمار می رود. نوع معماری خانه های تاریخی کاشان را میتوان پاسخ طبیعی انسان به اقلیم منطقه کاشان با زیست اقلیم خشک، تلقی کرد. در این پژوهش، به دنبال بررسی تاثیرات معماری سنتی بر معماری معاصر شهر کاشان هستیم. با بررسی عناصر و بخش های اصلی معماری خانه های تاریخی کاشان در خانه های سنتی بروجردی ها و منوچهری ها و خانه های معاصر اصفهانی ها و آزادمنش به دنبال میزان تاثیر این معماری بر خانه های معاصر از لحاظ عملکرد، تناسبات، همنشینی و عناصر و عوامل غربی و... به این معماری هستیم.

کلید واژه

خانه های سنتی کاشان، خانه های معاصر، خانه بروجردی و منوچهری ها، خانه اصفهانی ها و آزادمنش

مقدمه

معماری تاریخی مناطق کویری ایران در شهرهایی چون کاشان و یزد چنان پرجاذبه و حیرت آور است که آوازه شهرت آن به اقصی نقاط دنیا رسیده تا آنجا که همواره در همه شرایط، شاهد حضور توریست های علاقه مند از گوشه و کنار دنیا در این مناطق هستیم.

شهرستان کاشان که یکی از قدیمی ترین شهرستان های استان اصفهان است، از یک سو پشت به کوه های زاگرس و از سوی دیگر رو به دشت کویر دارد. این شهر در ۳۳ درجه و ۵۹ دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۲۷ دقیقه طول شرقی در ارتفاعی حدود ۹۸۲ متر از سطح دریا واقع شده است. بر اساس آمار ارائه شده از بدو تأسیس ایستگاه هواشناسی کاشان (آمار ۱۹۶۶-۲۰۰۵ میلادی) این شهر دارای تابستان های گرم و خشک و زمستان های سرد است که شدت گرما در تابستان گاه به ۴۷ درجه و شدت سرما در زمستان گاه به ۱۰- درجه نیز می رسد. کاشان با بارندگی سالانه حدود ۱۵۰ میلی متر، جزو کم باران ترین و یکی از خشک ترین شهرهای ایران محسوب می شود. وجود تابستان های گرم و خشک، زمستان های سرد، سوز بادهای زمستانی و گردبادهای تابستانی، این شهر را دارای اقلیمی خشن کرده است. (مطالعات معماری ایران، شماره ۱) با این حال این شهر یکی از شهرهای باستانی و تاریخی ایران است که قدمت آن به ادوار ما قبل تاریخ می رسد. گرچه آغاز پیدایش شهر کاشان را به زبیده خاتون، همسر هارون الرشید، خلیفه عباسی و یا صفیه، دختر مالک اشتر نسبت می دهند، اما بررسی های باستان شناسی در تپه سیلک کاشان نشان می دهد که سابقه سکونت در این منطقه به ۴۲۰۰ سال پیش از میلاد برمیگردد (گزارش میراث فرهنگی کاشان، ۱۳۷۹).

معماری گذشته ایران، از آغاز تا دوره قاجار سیر تداوم، تغییر و تحول را پشت سر گذاشته است، اما از این دوره، به سبب آشنایی با فرهنگ مغرب زمین، تقابل معماری سنتی با معماری غرب شکل گرفت. این امر موجب شد تا در عهد ناصرالدین شاه، تحولی اساسی در معماری صورت بگیرد و گونه ای معماری در این دوره نفوذ یابد که تا آن زمان سابقه نداشت. ناصرالدین شاه، از میان تمامی شاهان قاجار بیشتر به معماری و ساختمان سازی علاقه نشان داد، چنانکه اکثر بناهای ادوار قبل، به امر وی خراب و مطابق سلیقه او، اصلاح شد و سراهای سلطانی را هرچه باشکوه تر بنا کرد. تقلید از معماری غرب، در دوره پهلوی با شتاب بیشتری ادامه یافت. دوره رضاشاه پهلوی در جهت سیاست باستانگرایی، نوعی از معماری رواج یافت که تلفیق معماری مغرب زمین با الگوهای ایران باستان بود. (الگو سازی مسکن بر پایه سبک زندگی اسلامی محمد حسین الهی زاده، ۴۳)

گسترش ساختمان سازی در دوره پهلوی اول با افزایش چشمگیر مصالح ساختمانی همراه بود در حالی که قبل از ای دوره بیشتر بناها با خشت خام، کاهگل یا آجر پخته ساخته می شدند. با رواج یافتن مصالح جدیدی چون فولاد، بتن و شیشه روشهای جدید اجرای سازه و ساختمان سازی توسعه یافت. (عوامل موثر بر شکلگیری معماری و شهرسازی دوره پهلوی، محمد رضا بمانیان، ۶)

به نظر میرسد، معماری معاصر ایران بر اثر استیلای فرهنگ مدرن به یکباره دستخوش تغییرات محسوسی شده و آماج بازخوردهای ویژه و ناموزون قرار گرفته است. خوی بشری، در اثر سازگاری با محیط زندگی، ویژگی هایی را میپذیرد که آثار آن در فرهنگ و رسوم جامعه پدیدار میشود. بنابراین، میتوان گفت اندیشه و خلق و خوی هر ملتی متأثر از محیط زندگی اوست. اما ظهور مدرنیته به ویژه در کشورهایی که خاستگاه مدرنیته نبوده اند و از تاریخ و سنتی دیرینه برخوردارند، مانند ایران، در عین ایجاد تغییرات گسترده در سبک زندگی مردم، موجب تعارض های گسترده با سنت نیز شده و تحول ها و تعارض هایی که در همه ی سطوح و جوه زندگی چنین جوامعی به ویژه در امری عینی، مانند مسکن، به وضوح آشکار است. (بررسی پدیدار شناختی سبک معماری ایرانی-اسلامی، کریم، خان محمدی، ۲۷۵، ....)

مقاله حاضر بر آن است تا با بررسی ویژگی های معماری سنتی کاشان و معماری معاصر، و تحول معماری میزان تاثیر و نفوذ این معماری بر معماری معاصر را بررسی کند.

روش پژوهش

تحقیق پیش رو از طریق روش کتابخانه ای و انجام تحقیقات میدانی صورت گرفته و بر روی نمونه های موردی تحلیل انجام گرفته است. نمونه های موردی در این پژوهش چهار خانه انتخابی از معماری سنتی اقلیم گرم و خشک شهر کاشان در دوره ی قاجار و معاصر می باشد.

ویژگی های کلی معماری سنتی و معاصر

با شروع دوره ی قاجاریه در تاریخ ایران به واسطه ی روابط خارجی گسترده ی این سلسله با دولت های غربی و آشنایی ایرانیان با جهان نو و شروع تجدد در کشور، معماری این دوره نیز دستخوش تحول گردید. معماری قاجاریه اگرچه از معماری غرب تأثیر پذیرفت و مظاهری از تمدن جدید از قبیل میدان، خیابان، پارک، بناهای دولتی و... را وارد ایران کرد اما این معماری در برخورد با تمدن غرب روح سنتی خود را همچنان حفظ کرد. به طوری که میتوان معماری این دوره که تحت عنوان "مکتب قاجار" یا "مکتب تهران" نامیده میشود را در ادامه ی "مکتب اصفهان" دانست. (معماری و نهادهای جدید تمدنی در دوره ی قاجار، جواد عسکری چاوردی)

معماری دوره پهلوی نگرشی باستانگرایانه داشته است. در این نگرش ° از آغاز تا پایان دوره ساسانیان ° مشخصا به دو دوره هخامنشیان و ساسانیان توجه بیشتری دارد. دلیل آن به تنهایی می تواند آثار بیشتر به جا مانده از این دو سلسله باشد. اما از نگاه معمارانه، عناصری که مورد بهره برداری و یا تقلید قرار گرفتند به دو گونه بود:

اول: عناصر مشخص معماری در بنا نظیر ستون ها، سر ستون ها، پایه ستون ها، پنجره ها، پله ها، ورودی ها، قوس ها و دهانه ها و...

دوم: عناصر تزئینی نظیر نقوش برجسته، حجاری ها، مجسمه ها، کنگره بام و ...

در بین بناهای این دوره دو نوع بنا را مشاهده می کنیم. نخست، بناهایی که به طور قاطع از عناصر و نشانه های باستانی استفاده کردند. مانند کاخ شهربانی، بانک ملی، مدارس فیروزبهرام و انوشیروان. دوم، بناهایی که ملهم و برگرفته از بناهای باستانی به وجود آمد بدون آنکه مستقیما تقلیدی از فرم ها و یا عناصر معماری هخامنشی، اشکانی و ساسانی باشند. در این دسته از بناها، معماران بدون تکرار و تقلید یکنواخت و با ذوق خود، روی به طرح آثاری آوردند که بتواند معرف شخصیت معماری زمان خود باشد. از جمله شاخص ترین این بناها می توان به ساختمان وزارت خارجه و موزه ایران باستان اشاره کرد.

(تأثیرات باستانگرایی بر معماری دوره پهلوی اول، مصطفی کیانی)

ویژگی های معماری پهلوی

س	برون گرایی
س	شکل گرفتن خیابان ها و پیاده رو ها
س	استفاده از معماری کارتپستالی
س	تاثیر معماری غرب در معماری ایران
س	تاثیر پذیری از معماری پیش از اسلام
س	تغییر فرم پلان ها و از بین رفتن محرمیت
س	کم شدن تزیینات خصوصا در داخل بنا
س	پوشش سقف ها و دهانه های وسیع تر

ویژگی های معماری قاجار

س	حیاط مرکزی و دورن گرایی
س	قرینگی
س	کشیدگی پلان
س	استفاده از مصالح بوم آور در بنا
س	مردم واری
س	فرو رفتن بنا در دل زمین برای آسایش حرارتی و اقلیم
س	ایجاد چشم انداز وسیع توسط در و پنجره ها
س	استفاده از شمشه های چهار پر
س	ایجاد زیرزمین و پوشش های ضربی آجری
س	بادگیر برای خنک کردن فضا
س	رعایت سلسله مراتب
س	نمای داخلی گچ و تزیینات کم
س	حوضچه ها و حوض های مربع مستطیل
س	هورنو

(بررسی تاثیرات معماری سنتی بر معماری معاصر در شهر یزد، مریم تبریزی)

اجزای تشکیل دهنده خانه ایرانی

حدود ۳۰ گونه فضا در خانه های کاشان وجود دارد. شامی، سردر، هشتی، دالان یا راهرو، مهتابی یا بهار خواب، شاه نشین پس اتاق، سرداب، بالاخانه، پستو، کنج و...

کارکرد فضاهای خانه های کاشان را می توان به سه بخش طبقه بندی کرد:

فضاهای عمومی: شاه نشین، پنج دری، تالار و ...

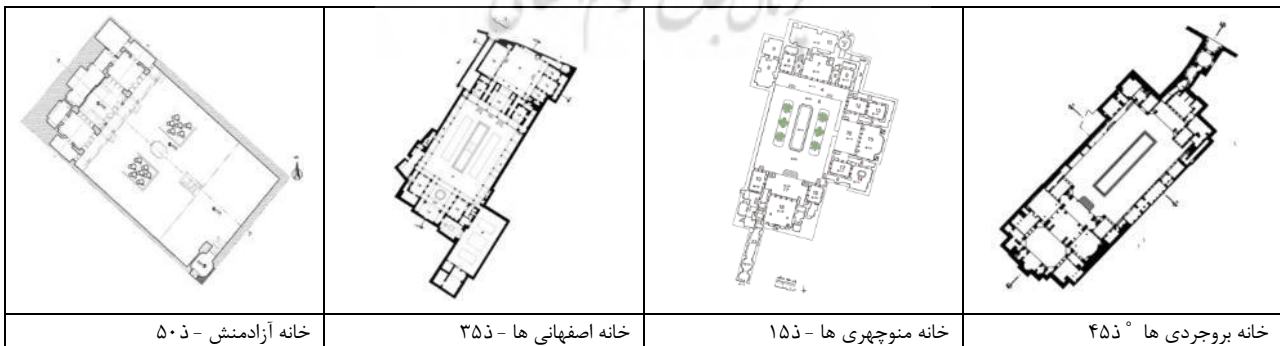
فضاهای خصوصی: پس اتاق ها، دو دری ها و ...

فضاهای میانه (آستانه): حیاط، حوضخانه، که بین فضاهای عمومی و خصوصی قرار میگیرند

همساز با اقلیم

یکی از عواملی که بر شرایط آسایش انسان تاثیر مشخص دارد، دما یا درجه حرارت است. در واقع پاسخ فیزیولوژیکی انسان به دما، تعریف کننده مطلوبیت هوا و یا اقلیم برای اوست، به این لحاظ نیز تدابیر معماری سنتی در جهت تعدیل شرایط دمایی است و این موضوع بخصوص در معماری کاشان نمایان است. خانه های کاشان چهار فصل هستند. یعنی همساز با اقلیم می باشند و دارای حیاط مرکزی، اجزای خاص (سرداب، ایوان، بادگیر) فضاهای زمستان نشین و تابستان نشین هستند. کاملا درونگیرند و حدود ۳ تا ۵ متر در دل زمین فرو رفته اند.

یکی دیگر از ویژگی های خانه های کاشان که متاثر از اقلیم است جهت گیری بناهاست. خانه های قدیمی کاشان عموماً ۲۰ تا ۳۰ درجه در جهت شمال به جنوب تغییر جهت دارند که این خود رابطه مستقیمی با جهت تابش آفتاب و دمای شهر دارد. این جهت گیری برای استفاده بیشتر از سایه در تابستان است. این کشیدگی غالباً شمال شرقی به جنوب غربی میباشد اما در معماری معاصر کم کم به جهت این کشیدگی توجه کافی نشده است. همانطور که در پلان خانه آزاد منش مشاهده می کنید. این کشیدگی به جای شمال شرقی به جنوب غربی، از شمال غربی به جنوب شرقی است.

حرکت درون خانه

در خانه های کاشان ما شاهد دو نوع حرکت هستیم. ۱. بالا به پایین ۲. بیرون به درون در خانه های کاشان شاهد درونگرایی هستیم. هیچگونه باز شویی در جداره ها نیست و تمام باز شو ها به درون حیاط مرکزی باز می شوند. این همان حرکت بیرون به درون است.

چون خانه های کاشان در درون زمین فرو رفته اند و نوک آن ها در بالا آزاد است و وزن بصری کل بنا رو به پایین است و به سمت مرکز جاذبه فشار می آورد، پس در این خانه ها ما حرکت از بالا به پایین داریم. (نامه معماری و شهرسازی، تحلیل نشانه شناختی خانه های کاشان، دکتر امیر علی نجومیان، ۱۱۷) در واقع گودال باغچه هم یکی از شواهد این ادعاست. ساختار از بالا شروع و به سمت پایین (گودال باغچه) حرکت می کند. هر چه در این گونه فضاها پایین میرویم حریم خصوصی تر میشود.

درونگرایی (ما درون را بنگریم و حال را، نی برون را بنگریم قال را)

شهر کاشان نمونه ای از معماری سنتی درونگرایی ایرانی است که در آن «معماری سنتی دور تا دور خانه و باغ را با دیوار محصور میکرد و اتاق ها را در چهار طرف خانه بگونه ای درونگرا با هم در ارتباط قرار می داد». خانه های کاشان به صورت لابیرنتی (هزارتویی) طراحی شده اند. در اندرونی این خانه ها، درها به درون هم باز می شوند و راهرو ها پر از پیچ اند و هیچ جای خانه نمی توان ایستاد و تا انتها را دید. یکی دیگر از ویژگی های معماری درونگرا این است که در این معماری تظاهر بیرونی وجود ندارد و همه شکوه آن درونی است. خانواده های سنتی کاشان، خانواده هایی بسته و جمع گرا بوده اند و این شیوه معماری به این ویژگی اجتماعی اشاره دارد. (همان، ۱۱۶) اما همین طور که به سمت معماری دوره پهلوی پیش میرویم از میزان گونه های فضایی خانه ها کاسته می شود. طوری که در خانه ی آزادمنش تنها الگویی ظاهری از حیاط مرکزی دیده می شود و فقط فضاهای ضروری مثل اتاق های ساده و مطبخ دیده می شود. اما تا حدودی حرکت از بیرون به درون حفظ شده و هیچ گونه پنجره ای روی جداره های بیرونی دیده نمیشود.

خانه آزادمنش	خانه اصفهانی ها	خانه منوچهری ها	خانه بروجردی ها

گودال باغچه

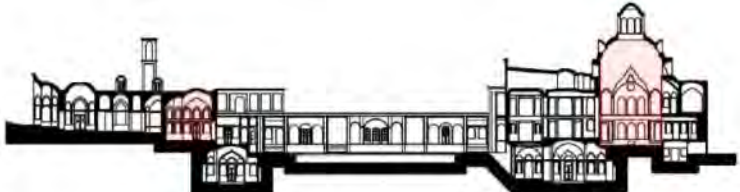
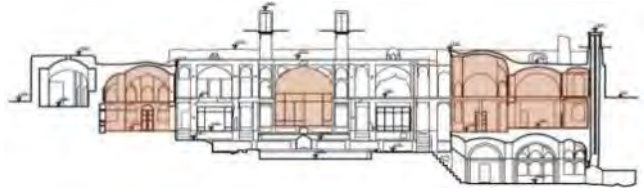
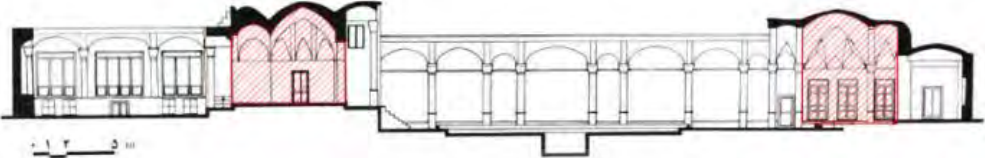

در کاشان از گودال باغچه برای فراهم سازی زیست اقلیم مناسب برای سکونت استفاده می کرده اند. به این صورت که زمین مسطح را چال کرده و از خاک آن جهت تهیه خشت و گل مورد نیاز بنایی استفاده می کردند. (خانه های تاریخی کاشان؛ ویژگی های اقلیم شناختی معماری بومی شهر کاشان، عباسعلی آروین، ۸۷) به این شکل هم از دمای درونی زمین، جهت تعدیل دمای هوای محیط حیاط و فضای سکونتی استفاده می کردند و هم باعث تسلط آب شهر بر خانه می شده اند. اما در دوره معاصر به تدریج حضور گودال باغچه از خانه ها حذف شده و خانه ها هم سطح با خیابان طراحی می شده و یا بالاتر از سطح زمین قرار می گرفتند. این بالا آمدن برای تاکید بر سیما و شکوه ساختمان بوده است.

	خانه اصفهانی ها		خانه بروجردی ها
	خانه آزادمنش		خانه منوچهری ها

در معماری سنتی همانطور که گفته شد حرکتی از بالا به پایین داریم. اما در معماری معاصر به تدریج این حرکت برعکس شده است. همانطور که در خانه آزادمنش دیده می شود شاهد حرکت از پایین به بالا هستیم.

ارتفاع تالار نسبت به فضاهای همجوار

در معماری خانه های کاشان شاهد اختلاف سطح های بسیاری هستیم. برای مثال زیر زمین، حیاط، پایین خانه، بالا خانه و بام. اختلاف ارتفاع نیز یکی دیگر از ویژگی های اینگونه خانه هاست. به این صورت که ارتفاع سقف در حوضخانه، شاه نشین، سه دری، پستو یا ایوان با یکدیگر متفاوت هستند. (نامه معماری و شهرسازی، تحلیل نشانه شناختی خانه های کاشان، دکتر امیر علی نجومیان، ۱۱۵) اما در معماری پهلوی دیگر شاهد اختلاف های سطح زیادی نیستیم.

	<p>خانه بروجردی ها</p>
	<p>خانه منوچهری ها</p>
	<p>خانه اصفهانی ها</p>
	<p>خانه آزادمنش</p>

عنصر پله

در خانه های سنتی کاشان عنصر پله به حریم حیاط تجاوز نکرده و وارد آن نمیشود. اما در معماری دوره پهلوی کاملاً برعکس بوده و پله حریم حیاط را میشکند و جزئی از فضای حیاط می شود.

			
<p>خانه آزادمنش</p>	<p>خانه اصفهانی ها</p>	<p>خانه منوچهری ها</p>	<p>خانه بروجردی ها</p>

تعادل و تقارن

یکی از مهم ترین ویژگی های هنرهای سنتی تقارن است زیرا تقارن موجب تعادل می شود. در تعریف تقارن آمده: «تقارن برابری کامل دو چیز از جهت شکل ولی جهت روبرویی است، به طوری که اگر آن ها را روی هم بیندازیم کاملاً روی هم بیفتند و کم و زیاد نداشته باشند». البته، ماهیت همه تقارن ها یکی است اما روش های گسترشان متفاوت است.

در معماری چندین نوع تقارن وجود دارد: تقارن آینه ای یا انعکاسی، تقارن دورانی، تقارن معکوس، تقارن ترکیبی.

تقارن انعکاسی که به آن تقارن دو طرفه نیز می گویند بیشترین کاربرد را در ساختمان های سنتی دارد. در این نوع قرینه سازی شکل یا نقش به صورت معکوس، حول یک محور تکرار می شود. در دوره معاصر این تقارن هم چنان در بناها حفظ شده است. (مرکزگرایی، تقارن و تکرار در هنرهای سنتی ایران، معدی مکی نژاد، ۱۰۴)

تکرار

منظور از تکرار استفاده از یک نقش یا هر عنصر تجسمی هم شکل به دفعات مختلف و به صورت منظم یا غیر منظم. این تکرار یکی از شیوه های گسترش و فضاسازی در هنرهای سنتی است. تکرار آسان ترین روش در طراحی است. «اگر فرم های واحد [شکل ها] بیش از یک بار در طرح به کار رود این حالت را تکرار می گویند.» (مرکزگرایی، تقارن و تکرار در هنرهای سنتی ایران، معدی مکی نژاد، ۱۰۷)

در دوره قاجار میزان استفاده از این عنصر زیاد بوده است اما در دوره معاصر برای حذف عناصر اضافی این تکرار دیگر معنی نداشته و از میزان آن کاسته شده است به طوری که عنصر پنجره در خانه های قاجاریه به تعداد زیاد ولی با ابعاد کوچکتر مورد استفاده قرار میگرفته است اما در دوره معاصر از به تدریج تعداد پنجره ها کاسته و به ابعاد آن می افزوده اند. که این اقدام از کارایی پنجره که گرفتن میزان نور مناسب ولی عدم دریافت گرمای بیش از حد کاشان بوده است می کاهد.

تقابل طبیعت و فرهنگ

یکی از ویژگی های خانه های کاشان تقابل فرهنگ با طبیعت است. در این خانه ها معماری و طبیعت در هم آمیخته اند. در هر نقطه ای از خانه که بایستیم، قایی برای دیدن وجود دارد. در خانه های کاشان از زاویه های بسیاری می توان شاهد قاب هایی بود که در آن ها معماری تکه ای از آسمان را قاب گرفته است. در تقابل آن، طبیعت هم قایی برای فرهنگ می شود. نکته این است که معماری خانه های کاشاندر واقع نوعی شکل بخشیدن یا نظام بخشیدن به طبیعت است. نمونه مشخص آن بادگیرهای خانه ها هستند که حرکت باد را در جهت تهویه هوای داخل خانه نظم می دهد. این بادگیرها در واقع طبیعت را به فرهنگ تبدیل می کند. در اینجا فرهنگ طبیعت را قاب می گیرد. اما زمانی که در حوض آب تصویری از بنا دیده می شود، این بار طبیعت است که فرهنگ را قاب گرفته است (نامه معماری و شهرسازی، تحلیل نشانه شناختی خانه های کاشان، دکتر امیر علی نجومیان، ۱۱۵). اما در دوره ی معاصر کمتر به این نکته توجه شده است و به تدریج حضور طبیعت در درون خانه ها کم رنگ شده است. برای نمونه در خانه آزادمنش از گودال باغچه و درختانی که در خانه های سنتی کاشان استفاده می شده است، به کار نرفته است و بادگیر نیز از این بنا حذف شده است.

بازشو ها و محصوریت نور و دید

در ایران نور به دلیل فراوانی، همواره مسئله کنترل نور مطرح بوده است. بنابراین ساختارهای موجود در معماری ایرانی بیشتر کنترل کننده نور هستند. کنترل کننده های نور به دو دسته تقسیم میشوند. دسته اول آن هایی که جزئی از بنا هستند، مانند رواق ها و دسته دوم آن هایی که به بنا افزوده می شوند، مانند پرده. دکتر منصوره طاهباز در مقاله خود به نام «روش های به کارگیری نور روز در معماری سنتی ایران» عنوان می کند که در مجموع ۶ سیستم نورپردازی دیواری و سقفی همراه با ۲۶ نوع نورگیر در معماری ایران وجود دارد که هر کدام با توجه به محل استقرار و نوع بکارگیری، قواعد و معیار های خاص خود را دارند. (نور در هنر، معماری و شهرسازی ایران، جادوی نور در معماری سنتی ایران، پیروز حناچی، ۴۵)

هر چند نور خورشید همیشه برای ایجاد روشنایی طبیعی مورد نیاز است اما از آنجا که در نهایت به حرارت تبدیل میشود باید میزان آن کنترل شود. در اقلیم گرم و خشک درون گرایی یک پاسخ برای این تعدیل گرماست. سمت شمال زمستان نشین و سمت جنوب تابستان نشین است. جبهه جنوبی بلند تر است تا نور خورشید بهتر به داخل نفوذ کند و پنجره ها با ارتفاع بیشتر ایجاد می شوند و با بکارگیری پنجره های رنگی با ابعاد و اندازه های مختلف نیز باعث کاهش این نور است.

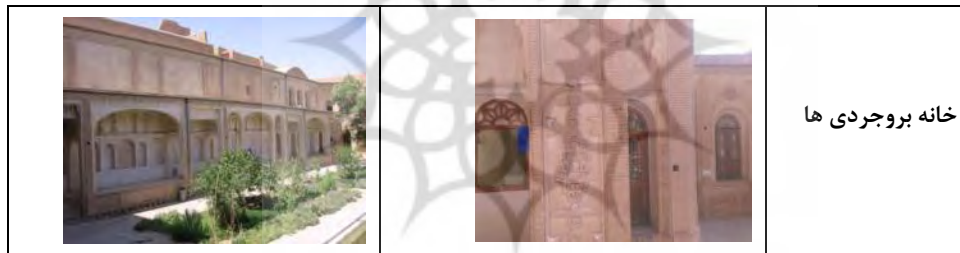
پنجره ها عموماً هم سطح جداره ها نیستند و همین عقب نشینی باز شو موجب سایه اندازی و کاهش شدت تابش است. اما در دوره معاصر دیگر عقب نشینی ها آنقدر زیاد نیست. اکثر پنجره ها بر روی جداره بنا بدون هیچ گونه عقب نشینی ایجاد شده است و فقط از عنصر ایوان برای ایجاد سایه بر روی دیوار مورد استفاده واقع شده است.

در نماهای سنتی از شیشه های رنگی استفاده می شده است که کاربردهای خاصی داشته است. برای مثال استفاده از رنگ قرمز و آبی پس از عبور نور باعث ایجاد رنگ بنفش شده، که هم باعث دور شدن حشرات شده و هم باعث کاهش گرمای داخل می شده است. اما در معماری معاصر کمتر از شیشه های رنگی استفاده می شده و یا به طور کامل از معماری حذف شده است.

نمای بنا با قاب بندی های مکرر و گل اندازی روی آجر سایه اندازی بهتر و دمای کمتری نسبت به نمای ساده دارد.

بوم گرایی

در معماری سنتی خانه های کاشان، خشت و گل از خاک گودال باغچه درست شده و در ساخت خانه از آن استفاده شده است. خشت و گل دارای ظرفیت حرارتی بالایی است و انتقال دما را به داخل اتاق ها به تاخیر می اندازد و به این ترتیب می تواند به عنوان یک عایق حرارتی به تعادل دمای درون خانه کمک نماید. (خانه های تاریخی کاشان؛ ویژگی های اقلیم شناختی معماری بومی شهر کاشان، عباسعلی آروین، ۱۰۱)

در معماری معاصر دیگر از کاهگل و خشت خام استفاده نمیشده است. اکثر بناها هامن طور که گفته شد با آجر و یا با مصالح جدید مثل بتن و سیمان ساخته می شده است و همین امیر باعث تغییر در شیوه ساختمان سازه و نوع سازه ها شده است. مانن خانه آزادمنش و اصفهانی ها که دیگر از ویژگی های طاق ها برای برابری استفاده نشده و سیستم تیر و ستون بکارگرفته شده است.

الگوی ورودی و هشتی

در معماری سنتی، خانه ها عموماً دارای چندین درب بوده اند که هر کدام برای ورود قشر خاصی بوده است. برای مثال یک ورودی برای مهمان و یکی ورودی جدا برای افراد صاحب خانه. اما در دوره ی معاصر این تفکیک ها کاسته شده و فقط یک ورودی برای خانه ها در نظر گرفته می شده است.

	خانه اصفهانی ها (معاصر)		خانه بروجردی ها (سنتی)
	خانه آزادمنش (معاصر)		خانه منوچهری ها (سنتی)

به دلیل حفظ حریم خانه و درونگرا بودن آن در ورودی خانه هشتی طراحی می شده است. هشتی، فضایی است که عموماً هشت ضلعی بوده و بلافاصله بعد از در ورودی قرار داشته و دارای دو در است که یکی از آن ها به کوچه و دیگری به دالان پر پیچ و خم و شیب دار منتهی به حیاط مرکزی باز می شود. هشتی دارای الگوهای ماندگاری: الگوی مربع، هشت، هشت و نیم هشت، کشکولی و نگینی بوده است. در دوره معاصر تلاش شده تا فضای هشتی در خانه حفظ شود. اما دیگر از الگوهای هشتی گذشته پیروی نشده اند و فقط نام هشتی را پدک می کشند.

الگوی زیرزمین (سرداب)

در اکثر خانه های سنتی کاشان، خانه دارای فضایی به نام سرداب بوده اند که در زیر زمین خانه قرار داشته و برای فصول گرم استفاده می شده است. بنابراین می توان گفت زیر زمین جزء اصلی خانه و سرداب جزء اصلی زیرزمین در خانه های کاشان بوده است. از جمله خصوصیات خانه های قدیمی کاشان، این است که هنگام احداث آن ها نخست جهت پیش بینی گرمای شدید تابستان، ساختن سرداب و زیرزمین بزرگ با بادگیرهای مرتفع هوایی و همچنین کانال های انتقال رطوبت هوا در پشت بدنه سرداب از لوازم اولیه به شمار می رفت. (خانه های تاریخی کاشان؛ ویژگی های اقلیم شناختی معماری بومی شهر کاشان، عباسعلی آروین، ۱۰۲) در اکثر سرداب ها تزیینات ساده تری نسبت به سایر فضاهای خانه اجرا می شده و این تزیینات عموماً تک رنگ بوده اند. اما در معماری معاصر فضای سرداب و زیر زمین به نسبت معماری سنتی رفته رفته کاهش می یابد و دیگر در آن مثل گذشته طاق و دیوارها با تزیینات انجام نمی شده است. این فضا ها دیگر حکم جزء اصلی ساختمان را نداشته و فضایی برای سکونت نیستند. بلکه فقط فضایی جهت انبار وسایل اضافی خانه به شمار میروند.

ویژگی	تزیینات	مقطع	پلان	خانه
تکرنگ بودن نقوش (استفاده از رنگهای ناچیز و کم) -دقت در اجرای فرم، ودقت در ظرافت آن				خانه بروجردی ها
-استفاده از قوس و کاربرندی -پخته و ساده بودن نقوش				خانه منوچهری ها
-تکرنگ بودن (استفاده از رنگهای ناچیز و کم) -دقت در اجرای فرم، نه دقت در ظرافت آن				خانه اصفهانی ها
-ساده بودن قوس سقف و دیوارها				خانه آزادمنش

نما

در معماری دوره سنتی کلیه پنجره ها با فرم های قوسی شکل طراحی می شدند و دارای گره چینی و پنجره های رنگی بودند. اما در دوره پهلوی پنجره ها بیشتر فرم مستطیل ساده را به خود گرفتند. اما فرم های قوسی نیز هنوز مشاهده میشود. پنجره ها بدون هیچ گونه گره چینی می باشند و تنها از فرم های ساده برای تزیینات آن ها استفاده شده است. از شیشه های رنگی نیز به ندرت در پنجره ها استفاده می شده است.

تزیینات

در معماری سنتی ایران در خانه های کاشان شاهد تزیینات بسیار زیبایی هستیم. البته میزان این تزیینات و میزان شکوه و جلالشان بستگی به موقعیت اجتماعی و اقتصادی صاحب خانه و میزان تمول او بوده است.

اما در معماری معاصر دیگر شاهد آن تزیینات نیستیم. بلکه معماران به علت های مختلف مثل تحصیل در فرنگ، علاقه به معماری آن جا، یا علاقه بیش از حد به معماری دوران باستان ایران، در ساختمان های آن دوره از تزیینات خارجی مثل ستون و سرستون های رومی و یونانی و یا از تزیینات دوره هخامنشی و ساسانی و از طاق های آن دوره به عنوان تزیین استفاده می کرده اند.

نتیجه گیری

خانه های تاریخی کاشان بناهایی هستند که دارای چندین لایه و فضا بوده که هر کدام برای هدفی خاص احداث شده است. بر خلاف معماری سرگشته امروز ایران، در این بناها شاهد مهارت های بسیاری در استفاده از عناصر معماری هستیم تا علاوه بر کارکرد ابتدایی این عناصر، بتوانند با ساکنین آن ارتباط و هماهنگی درستی ایجاد بکنند.

معماری ایران از اواخر دوره قاجار و شروع دوره پهلوی دچار هرج و مرج و آشفتگی شد. به دلیل علاقه پادشاهان به دنیای مدرن غرب و ورود مدرنیته به ایران توسط افرادی که در غرب تحصیل کرده اند شاهد تغییراتی در معماری اصیل ایرانی هستیم. استفاده از مصالح جدید مانند بتن و سیمان به جای خشت و کاه گل که به عنوان مصالح بومی ایران شناخته می شوند یکی از این تغییرات بزرگ است. کاه گل، خشت و آجر با دارا بودن ظرفیت حرارتی بالا و انتقال گرما با سرعت کم به عنوان مصالحی مناسب برای ساختمان های ایرانی به خصوص در مناطق گرم و خشک مانند کاشان شناخته می شوند اما از دوره پهلوی این مصالح جای خود را به بتن و سیمان داده اند.

معماران دوران پهلوی تا حدودی تلاش کرده اند تا همزمان با حفظ معماری سنتی، معماری پیش از اسلام و معماری غرب را وارد ساختمان های دوره خود کنند. معماران با شناختی که از معماری سنتی ایران داشتند تلاش کردند تا با حفظ نسبی آن دست به ابتکار زده و این معماری اصیل و کامل را با معماری غرب تلفیق

کنند. درست است که ساختار کلی این معماری را حفظ کرده اند اما با تغییراتی که به وجود آورده اند دیگر باطن اصلی این معماری اصیل را نمیتوان در آثار دید. برای مثال درست است که در معماری دوره پهلوی ما تاق های دوره سنتی را میبینیم، اما این تاق ها دیگر بار بر نیستند و به جای این که بار تحمل کنند بارشان را به ستون هایی که اضافه شده وارد میکنند. و سیستم های سازه ای از تاق به تیر و ستون تغییر یافته است. نمونه دیگر عدم فرو رفتن ساختار خانه های جدید در دل زمین است، که به تقلید از بناهای دوره هخامنشی و غربی بالاتر از سطح زمین احداث می شوند. هشتی هایی که در خانه های جدید احداث شده تنها حکم یک ورودی ساده را دارند و هدفی که در پشت احداث هشتی در گذشته بوده است در این هشتی های جدید دیده نمی شود و آن ساختار قدیمی هشتی را حفظ نکرده است. تزییناتی که در داخل بنا ها استفاده شده یا خلاصه و چکیده ای از تزیینات با عظمت دوره قاجار است و یا نقاشی های کارت پستالی فرنگی است که با فرهنگ ایران و ایرانی سنخیتی ندارد.

فهرست منابع و مراجع

۱. آروین، عباسعلی، نیازی، محسن، ۱۳۸۵. خانه های تاریخی کاشان (ویژگی های اقلیمی شناختی معماری بومی شهر کاشان)، فصلنامه کاشان، شماره ۳، از ۸۳ تا ۱۰۶
۲. الهی زاده، محمد حسین؛ سیروسی، راضیه، ۱۳۹۳. الگو سازی مسکن بر پایه سبک زندگی اسلامی، راضیه، فصلنامه سبک زندگی دینی، پیش شماره ۱، از ۵۲ تا ۳۵
۳. بمانیان، محمدرضا، ۱۳۸۵. عوامل مؤثر بر شکل گیری معماری و شهرسازی در دوره پهلوی اول، فصلنامه مدرس هنر، شماره ۱، از ۸-۱
۴. پیرنیا، محمد کریم، ۱۳۸۴. سبک شناسی معماری ایران، انتشارات سروش دانش، تهران
۵. تبریزی، مریم، بررسی تأثیرات معماری سنتی بر معماری معاصر در شهر یزد، دانشگاه ایوان کی
۶. حسنی، کیانوش؛ نوروز برازجانی، ویدا؛ نصیر سلامی، محمدرضا، ۱۳۹۵. باز خوانی فرم حیاط و فضاهای وابسته آن با استفاده از دستور زبان شکل در معماری در یک صد خانه ی دوره قاجار شهر کاشان، باغ نظر، از ۶۵-۷۶
۷. حناچی، پیروز، ۱۳۹۴. جادوی نور در معماری سنتی ایران (ارزیابی شیوه های بهره گیری از نور طبیعی در چهار اقلیم اصلی ایران)، کنفرانس نور در هنر، معماری و شهرسازی ایران، از ۳۸-۵۳
۸. خان محمدی، کریم؛ بزرگ، حوریه؛ صدیقی، زینت، ۱۳۹۴. بررسی پدیدارشناختی سبک معماری ایرانی اسلامی؛ (مطالعه موردی خانه عباسیان کاشان)، نشریه جامعه شناسی هنر و ادبیات، دوره هفتم - شماره ۲، از ۲۷۳-۲۹۶
۹. طاهباز، منصوره؛ جلیلیان، شهربانو؛ موسوی، فاطمه؛ کاظم زاده، مرضیه، ۱۳۹۲. نورپردازی طبیعی در خانه های سنتی کاشان نمونه موردی: خانه عامری ها، فصلنامه معماری، شماره ۴، از ۸۷-۱۰۸
۱۰. قبادیان، وحید، ۱۳۹۳. بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
۱۱. کیانی، مصطفی، ۱۳۸۳. تأثیرات باستانگرایی بر معماری دوره پهلوی اول، فصلنامه تاریخ معاصر ایران، شماره ۳۲، از ۴۵ تا ۷۰
۱۲. مکی نژاد، مهدی، ۱۳۹۳. تقرارن و تکرار در هنرهای سنتی ایران، فصلنامه کیمیای هنر، شماره ۱۰، از ۹۹-۱۰۸
۱۳. نجومیان، امیرعلی، ۱۳۸۷. تحلیل نشانه شناختی خانه های کاشان، نشریه نامه معماری و شهرسازی، شماره ۱، از ۱۱۱-۱۲۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی